

811.163.4(497.6):37

rad primljen: 21. 8. 2017.

rad prihvaćen: 6. 11. 2017.

IZVORNI NAUČNI RAD

EDITA KEVRO

profesor bosanskog jezika i književnosti
JU OŠ "Drežnica", Drežnica – Mostar, BiH
editakevro@gmail.com

NAZIVI JEZIKA U SLUŽBENIM DOKUMENTIMA ZA VRIJEME AUSTROUGARSKJE VLASTI U BOSNI I HERCEGOVINI

Sažetak: Nakon austrougarske okupacije bosanskohercegovačka uprava je trebala riješiti niz pitanja među kojima je i organizacija obrazovnog sistema iz čega je neminovno slijedilo iznalaženje pristupa pitanjima jezika, pravopisa, udžbenika i gramatike. Kraj 19. stoljeća je vrijeme kada se bude nacionalni pokreti, što se povezuje s buđenjem nacionalne svijesti, pa je i pitanje jezika povezano s nacionalnom kulturom. To je vrijeme usvajanja standardnog jezika na bh. području kada nacionalna pripadnost i političko opredjeljenje imaju utjecaj na formiranje i imenovanje standardnog jezika u Bosni i Hercegovini. Ovaj rad ima namjeru pružiti uvid u jezičku politiku kroz podatke o standardizaciji bosanskoga jezika i ukidanju naziva *bosanski jezik* u 19. stoljeću. Istraživanje problematike jezičke politike i nominacije jezika vršeno je kroz pregled službenih dokumenata i dostupne arhivske građe pa su svi citati preuzeti u onom obliku kako su naznačeni u datom izvoru. Obim istraživanja ograničen je na literaturu u anotiranoj bibliografiji. U radu se nastoji utvrditi precizna nominacija jezika kroz dokumente koji se odnose na imenovanje, normiranje i upotrebu naziva jezika za vrijeme austrougarske vlasti u Bosni i Hercegovini.

Ključne riječi: jezička politika, standardizacija jezika, nominacija jezika, historija jezika, rasprave o jeziku, sociolingvistika.

Nominacija jezika u Bosni i Hercegovini nakon austrougarske okupacije

General Josip Filipović, koji je bio prvi zemaljski poglavar Bosne i Hercegovine, na samom početku austrougarske okupacije koristio je naziv hrvatski jezik¹, ali je kratko zadržan u oficijelnoj upotrebi. Da bi se izbjegle nacionalne konotacije u nazivu jezika, iste 1879. godine, uvodi se naziv zemaljski jezik². Po nekim naznakama, kako navodi Ljiljana Stančić, iz izvora *Sammelung I*, 1879–1880, str. 310, u državnim uredima naziv *hrvatski jezik* zadržao se do 1880. godine, iako je Naredbom od 26. avgusta 1879. godine nazvan *zemaljskim*, čime su se izbjegle nacionalne konotacije u imenovanju jezika. Stančić (1991a: 104) objašnjava da je ovaj naziv imao višeslojnu etiketu i u sebi je objedinjavao značenje *bosanski zemaljski jezik*; *bosanski ili srpskohrvatski zemaljski jezik* i *bosansko-hercegovački zemaljski jezik*. Nasuprot ovoj tezi jasna je provenijencija naziva *zemaljski* koji je naslijeđen iz *osmanskog*, što možemo vidjeti iz Sopronovog komentara uz pojavu prvog broja lista *Bosna*³ koji je izašao 13. muharema 1283. godine po Hidžri (16/28. maja 1866). O ovom listu piše *Bosanski vjesnik* u 7. broju (str. 51) ovo:

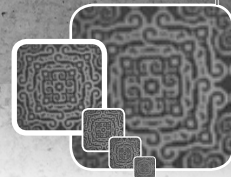
Pre neki dan izašao je prvi list zvaničnih novina ovoga vilajeta pod imenom “Bosna”. Ovaj list ‘pečatan’ je na turskom i ‘bosanskom’ jeziku i izlaziće svakog ponedjeljka jedanput. Godišnja mu je cijena 40 groša. Po carskoj naredbi treba u svakom vilajetu, koji je god organizovan po ustavnom zakonu vilajetskom da izlaze zvanične novine na turskom i odnosnom zemaljskom jeziku.

Naredbom Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu od 1. februara 1894. br. 9529/1, ozvaničeno je objavljivanje pedagoškog lista koji nosi naziv *Školski vjesnik*:

¹ ABH ZMF 2219/BH 1987.

² ABH ZMF 8875/1880.

³ Poznato je da je *Bosna* prvi službeni list Bosne i Hercegovine koji je štampan u Sopronovoj pečatnji, kasnije Vilajetskoj štampariji, u Sarajevu.

(...) odlučila zemaljska vlada da se pokrene pedagoški list, koji će počevši od 1. januara 1894. svakoga mjeseca jedan put izlaziti, i koji će osim svojeg novinarskog sadržaja imati i službeni dodatak sa svim normativnim naredbama izdanim u školskoj upravi.

Zvanični dio službenog lista *Školskog vjesnika* (1894–1909) bio je *Službeni dodatak Školskog vjesnika* (1879–1894) u kojem su se objavljivale naredbe, ukazi, promjene i detalji u vezi sa školstvom na prostoru Bosne i Hercegovine. Pregled naziva jezika za vrijeme austrougarske vlasti u Bosni i Hercegovini iz različitih naredbi Zemaljske vlade objavljenih u *Službenom dodatku Školskog vjesnika* može se hronološki pratiti:

- Okružnica poglavara Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu od 6. juna 1879. br. 8876./pol. zbog osnivanja osnovnih škola (Zbornik zakona i naredaba 1878.-1880., strana 310.): “U tim školama neka se uči latinica i ćirilica, a sporedno i prvi počeci njemačkog jezika.”⁴
- Cirkularna naredba Zemaljske vlade od 19. jula 1879. godine br. 12222 o osnivanju pansionata za dječake u Sarajevu kojom naređeno je da nastavni jezik u osnovnim školama bude hrvatski: “Stoga će u ovaj institut biti primljeno do 100 dječaka svih konfesija u dobi od 9 do 16 godina, gdje će šest semestara odnosno 3 školske godine pohađati nastavu hrvatskog i njemačkog jezika, čitanje i pisanje (krasnopis i pisanje po diktatu).”
- Okružnica Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu od 19. jula 1879.,⁵ br. 12.222., o ustrojstvu dječakog penzionata u Sarajevu⁶: “Primaće se dakle u taj zavod od 100 dječaka svih vjera u životnom dobu od 9 do 16 godina, te će se ondje u šest semestara, odnosno u tri godišta obučavati u njemačkom i materinskom jeziku, u čitanju i pisanju (krasnopis i diktando), onda u računu, crtanju i zemljopisu.”

⁴ Ukinuta naredbom od 24. decembra 1891. br. 50.286, koja njemački jezik samo u nekim školama ostavlja kao fakultativni predmet.

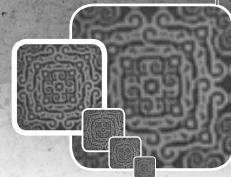
⁵ Citati preuzeti u onom obliku kako su naznačeni u datom izvoru.

⁶ Zbornik zakona i naredaba 1878.-1880., 311.

- Uredbom Zemaljske vlade u Sarajevu od 26. augusta 1879. br. 169887 u &.1. navodi se: “U Sarajevu će 1. oktobra biti osnovana dva nastavna tečaja za ovladavanje čitanja i pisanja na zemaljskom jeziku sa latiničnim okruglim pismom.”
- Uredba Zemaljske vlade u Sarajevu od 26. augusta 1879. br. 17012, o osnivanju Realne gimnazije u Sarajevu, gdje se u &.2. navodi: “Jezik nastave je bosanski zemaljski jezik sa latiničnim slovima. (...) &.3. Ovaj nastavni tečaj moraju, koliko je to moguće, pohađati djeca svih vjeroispovijesti ukoliko kasnije žele pohađati realnu gimnaziju.” (Šipka 2001: 73)
- Naredba Zajedničkog ministarstva finansija od 12. septembra 1879. br. 4479 B.H., je objavljena 1879. godine i u *Bosansko-hercegovačkim novinama*, br. 119:

Naknadno k ovostranoj naredbi od 26. kolovoza 1879, br. 16.887. od ustrojenju dvaju tečajah u Sarajevu u svrhu učenja čitanja i pisanja zemaljskoga jezika latinskimi pismeni određuje ova vlada sljedeće: U &. 1. Ima se riječ hrvatskog izpustiti, te ovaj &. ima glasiti ovako: ‘u gradu Sarajevu ustrajaju se dva učevna tečaja u svrhu učenja zemaljskoga jezika latinskimi pismeni.’
- Osnivanjem Opće gradske djevojačke škole u Sarajevu uslijedila je nova Uredba Zemaljske vlade u Sarajevu od 10. oktobra 1879. br. 21132, u kojoj se navodi: “Jezik nastave je zemaljski jezik”.
- Naredba Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu od 26. augusta 1879. br. 16.887., o ustrojstvu dvaju nastavnih tečaja u Sarajevu za učenje čitanja i pisanja: “& 1. U Sarajevu osnovaće se 1. oktobra 1879., dva nastavna tečaja, u kojima će se učiti čitanje i pisanje u zemaljskom jeziku”.
- Naredba Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu od 26. augusta 1879. br. 17.012., o ustrojstvu realne gimnazije u Sarajevu⁷:

⁷ Zbornik zakona i naredaba 1878.-1880, 314. Naredbom od 27. septembra 1883. godine, broj 16879/I., pretvorena je ta realna gimnazija u veliku gimnaziju s osam razreda.

& 2. Nastavni jezik je bosanski zemaljski jezik. Uče se ovi nastavni predmeti:

- a) vjeronauka svih vjera;
  - b) bosanski zemaljski jezik;
  - c) njemački...
- Naredba Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu od 10. oktobra 1879. br. 21.132., o ustrojstvu narodne djevojačke škole u Sarajevu: “& 1. U Sarajevu otvoriće se 3. novembra 1879. narodna djevojačka škola. Nastavni jezik biće u njoj bošanski zemaljski jezik”.
  - Naredba Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu od 10. maja 1879. br. 9228., o ustrojstvu osnovnih škola, u kojima će nastavljati c. kr. podčasnici: “IV. Nastavni je jezik bošanski zemaljski jezik...”
  - Naredba Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu od 23. septembra 1880. br. 21.339.,⁸ kojom se određuje osnivanje gradskih osnovnih škola⁹ u okružnim gradovima Sarajevu, Travniku, Banjoj Luci i Bišću:

3. Nastavni jezik u tim školama je bosanski zemaljski jezik, a učiće se ovi predmeti:

- a) Vjeronauka (...)
  - b) Bosanski zemaljski jezik (čitanje i pisanje latinice i ćirilice i t. d. (...))
- Okružnica Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu od 26. novembra 1880. br. 28.132., kojom se izdaje nastavni plan za gradske osnovne škole (Zbornik zakona i naredaba 1878.-1880, strana 345.):

U privitku dostavlja se okružnoj oblasti privremeni nastavni plan za gradske osnovne škole, ustrojene naredbom od

⁸ Citati preuzeti u onom obliku kako su naznačeni u datom izvoru.

⁹ Na kraju naredbe navedeno je: “Primjedba. Te su ‘gradske’ škole kasnije izjednačene s ostalima kao narodne osnovne škole. *Uredništvo*”

23. septembra o. G. Br. 21.339/I., s tim nalogom da se svakoj takvoj osnovnoj školi uruči po jedan takav komad. (...) Nastavni predmeti tačno su označeni u ovostranoj naredbi od 23. septembra o. g., br. 21.339/I., i jesu ovi što slijede:

1. Bosanski zemaljski jezik (latinica i ćirilica podjednako). (...)

Uz naredbu je i Prilog A k broju 28.132 Učevna osnova za gradske dječjačke škole i za djevojačku osnovnu školu u Sarajevu kao nastavni predmet za I, II, III i IV razred navodi se Bosanski jezik.

- Naredba Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu od 29. septembra 1882. br. 29.901., kojom se u Sarajevu osniva obrazovanište za pomoćne učitelje:

(...) & 5. U tom obrazovaništu za pomoćne učitelje nastavni je jezik zemaljski, a učiti će se predmeti:

- a) vjeronauka;
- b) školska pedagogija;
- c) zemaljski jezik; (...)

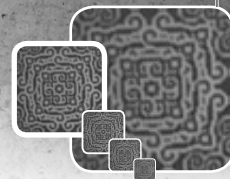
- Prilog uz naredbu od 29. septembra 1882. br. 29.901. Nastavni plan obrazovaništa za pomoćne učitelje u Sarajevu: (...)

III. Zemaljski jezik.

Svrha: Poznavanje gramatike i sintakse koliko je dosta da se pitomci bez pogrešaka i spretno umiju izraziti usmeno i pismeno. (...)

U prilogu je naveden i tabelarni pregled rasporeda sati gdje se kao "Učevni predmet" navodi pod rednim brojem 3. Bosanski zemaljski jezik koji se izučavao sve tri godine po četiri časa.

- Privremeni statut izdan naredbom vlade od 20. maja 1887. br. 28.766./I. za ispit zrelosti u velikoj gimnaziji u Sarajevu, gdje je navedeno u & 7. Priprave za ispit: "Nastavnici pojedinih predmeta predlažu za pismene radnje zadatke ovako:

1. Za radnju iz bosanskog jezika . . . . . 6 sata;”

U svim formularima Velike gimnazije u Sarajevu: *Prijegled uspjeha ispita zrelosti, Glavni zapisnik o ispitu zrelosti* i *Svjedodžba zrelosti* naveden je nastavni predmet Bosanski jezik.

- Propis o ispitima za učiteljsko zvanje na osnovnim školama u Bosni i Hercegovini. Odobren previšnjom odlukom od 28. septembra 1887., a objavljen naredbom Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu od 5. novembra 1887. br. 58.657.:

& 9. Za pismeni ispit ove se radnje propisuju: 1. jedan sastavak u bosanskom zemaljskom jeziku, (...) & 10. Usmeni ispit obuhvata ove predmete: pedagogiju, i to sve njene grane, koje se uče po naukovnoj osnovi, propisanoj za učiteljsku školu, bosanski jezik, računstvo...

U obrascu svjedočanstva za učitelje narodnih osnovnih škola kao ispitni predmet naveden je Bosanski jezik.

- Nastavni plan za trirazrednu trgovačku školu (Potpisana naredbom Zemaljske vlade od 21. februara 1889. br. 11.640.) u kojem se navodi: “II. Bosanski zemaljski jezik”
- Program tehničke srednje škole u Sarajevu (Odobren naredbom visokog c. i kr. Zajedničkog ministarstva u Beču od 12. augusta 1889. br. 5311./I. B. H., a izdan naredbom Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu od 19. augusta 1889. br. 1889. br. 51.380./I.) u tabelarnom pregledu *Nastavni predmeti i raspored nastavnih satova za gragjevno i šumarsko odjelenje u tehničkoj srednjoj školi* pod rednim brojem 3. kao “učevni predmet” naveden je Materinski jezik uz vježbanje kao pri njemačkom, a u Nastavnom planu navodi se: “III. Bosanski zemaljski jezik”.
- Naredba Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu od 16. marta 1890. br. 10.981. kojom se izdaje uputstvo u pogledu izragijavanja rasporeda nastavnog gradiva po učiteljima narodnih osnovnih škola, gdje je u Prilogu uz br. 10.981. iz god. 1890. naveden tabelarni *Pregled nastavnih satova za osnovne škole u Bosni i Hercegovini*

u kojem se ne navodi naziv jezika, već je kao nastavni predmet navedeno *Jezikoslovlje (u I. i II. razr. Jezikoslovnna i zorna nastava)*.

- Propisi o ispitima osposobljenja pri tehničkoj srednjoj školi u Sarajevu (Odobreni naredbom Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu od 27. maja 1893. broj 44.723.):

& 1. Svrha je ispitu osposobljenja, da abiturijenti zasvjedoče svoju stručnu i opću naobrazbu. Taj je ispit zaseban za svršene učenike gragjevnog i za one šumarskog odjeljenja. (...) Taj ispit obuhvata ove predmete: (...) III. Za abiturijente obaju odjeljenja i zemaljski jezik.

- Program Zemaljske zanatlijske škole u Sarajevu. (Izdan naredbom Zemaljske vlade od 13. septembra 1893. br. 72.908/IV.): “(...) II. Nastavni plan i nastavno gradivo Zemaljski jezik u savezu s poslovnim sastavcima...”
- Naučna osnova Velike gimnazije u Sarajevu (objavljena odobravanjem Zem. vlade za Bosnu i Hercegovinu od 19. februara 1894. br. 3785/I.), gdje se kao nastavni predmet navodi: “I. Svrha nauke u pojedinim predmetima. 1. Bosanski jezik”
- Naučna osnova Velike realke u Banjoj Luci. Odobrena naredbom Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu od 6. novembra 1895. br. 12.054/B. H., izdana naredbom Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu od 29. januara 1896. br. 134.364. ex 1895., u kojoj se navodi:

I. Vjeronauk

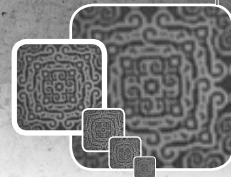
I.-VIII. Razred, nedjeljno po 1 sat.

Po naučnoj osnovi dotične vjere.

II. Bosanski jezik.

- Nastavni plan za četverorazrednu trgovačku školu, izdan naredbom Vis. zem. vlade za Bosnu i Hercegovinu od 14. septembra 1896. br. 90.442.: “II. Bosanski jezik:”
- Naredba Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu od 15. septembra 1897. broj 97.892, u pogledu proširivanja gospodarstvene

nastave u narodnim osnovnim školama, u Prilogu Raspored nastavnog gradiva na satove u sedmici u III. i IV. razredu narodnih osnovnih škola, u kojima je nastava iz gospodarstva proširena poljski radnjama kao nastavni predmet navodi se *Zemaljski jezik*.

- Ustrojni statut i nastavni program zanatlijske škole u Mostaru (Objavljen odobravanjem Zemaljske vlade od 12. augusta 1897. br. 8558/IV.): “II. Nastavni plan i nastavno gradivo za tesarsko, kolarsko i limarsko odjelenje”, u tabelarnom prikazu kao predmet nastave navodi se *Zemaljski jezik u svezi sa poslovnim sastavcima*.
- Naredba Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu od 20. marta 1900. br. 44.761, kojom se uvažja “Mjesečni katalog” za velike gimnazije u Prilogu uz broj 44.761. navedeni su tabelarni pregledi *Nastavnici, Propisani broj i datum pismenih radnja* te dvije tabele za I. tečaj i II. tečaj u kojima se kao nastavni predmet navodi: “Bosanski”.
- Naredba Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu od 13. novembra 1900. br. 150.174, kojom se razošilje nastavni plan za državne više djevojačke škole u tabelarnom pregledu Privremeni nastavni plan za Državne više djevojačke škole u Bosni i Hercegovini, Pregled nastavnih satova, pod rednim brojem 2 navodi se “Bosanski zemaljski jezik”.
- Naredba Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu od 28. decembra 1900. broj 165.812/I. o proširenju državne učiteljske škole na četiri godišta u tabelarnom pregledu *Nastavni plan za državne učiteljske škole u Sarajevu, Broj sati u sedmici* kao nastavni predmet navodi se Zemaljski jezik, dok se kasnije u obrazloženju nastavnog plana za I., II., III. i IV. godišta navodi Bosanski zemaljski jezik.
- Statistički pregled o stanju srednjih škola u Bosni i Hercegovini na kraju školske godine 1902./3. u kojem je za Stručna učilišta¹⁰ naveden tabelarni *Prijegled naučne osnove po broju nedjeljnih sati za pojedine predmete* gdje je naveden pod rednim brojem 2.

¹⁰ U stručne se zavode broje: 1. Tehnička srednja škola u Sarajevu; 2. učiteljske škole i 3. trgovačke škole.

Bosanski jezik; u tabelarnom *Prijegledu nastavnog plana* (za učiteljske škole¹¹) kao nastavni predmet navodi se Bosanski jezik.

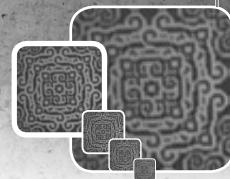
Bosanskohercegovačka Zemaljska uprava imala je ozbiljan stav o pitanju službene upotrebe naziva jezika i udžbenika u Bosni i Hercegovini. O tome svjedoči i Izvadak iz naredbe Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu od 25. septembra 1880. br. 21.267 o ustrojstvu konfesionalnih školskih odbora i o predlaganju njihovih zaključaka: “Zaključke školskih odbora, koji se tiču školskih poslova, naročito školskih knjiga i učila i druge zaključke, koji su većeg domašaja, treba vazda javiti ovamo, a učiteljske izbore treba zemaljskoj vladi predložiti na odobrenje”.

Zemaljska vlada je naredbom ABiH ZMF, br. 4779 BiH, od 12. septembra 1879. godine odlučila da se narodni jezik u Bosni i Hercegovini zove *zemaljski jezik* (Landessprache), obrazloživši ovaj naziv time “kako Srbi ne bi imali izgovora za tužbe da su navodno zapostavljeni”.

Nazivu obrazovnih institucija Srpsko-pravoslavne škole koji je ostao prisutan u obrazovanju protivila se Vlada u decembru 1880. izrazivši svoj stav dokumentom br. 3271, 6. 12. 1880. godine: “Vlada u pogledu domaćeg stanovništva zna samo za Bošnjake koji se po vjeri dijele na muslimane, istočno-pravoslavne i katoličke krišćane, a naziv ‘srpsko-pravoslavni’ treba spriječiti”. Iz citirane dokumentarne građe jasno je da se neposredno nakon austrougarske okupacije u Bosni i Hercegovini zvanično upotrebljavao naziv *bosanski jezik*, ali jasan je i stav Zemaljske vlade o konfesionalnoj pripadnosti stanovnika Bosne i Hercegovine. Kontinuitet u ovakvom stavu možemo pratiti i iz Izvještaja Zemaljske vlade Bosne i Hercegovine od 11. februara 1884. br. 3834, koji je potpisao zemaljski poglavar Appel, a u kojem se navodi:

Zemaljska vlada dozvoljava sebi slobodu da Vašoj ekscelenciji uputi molbu za dobijanje ovlaštenja da na onom mjestu u udžbeniku, na kojem se govori o jeziku, izvrši dopunu i taj jezik nazove ‘bosanskim’ (...).

¹¹ Navedene su dvije učiteljske škole: zemaljska muška i privatna ženska u samostanu “Kćeri božje ljubavi”, obje u Sarajevu.

U daljem testu obrazlažu se razlozi ovakve odluke, iz kojih slijedi zaključak: “Iz tih razloga Zemaljska vlada vjeruje da je prijeko potrebno u udžbenik geografije uvesti naziv ‘bosanski’ za ovdašnji jezik”.

Posebno je interesantan arhivski dokument broj 10721/B.H. od 31. augusta 1903. godine, koji u gornjem desnom uglu ima broj 3543/I.B. koji ima sedam (7) strana. Na kraju dokumenta saznajemo da je pisan “za šefa Zemaljske vlade, u Sarajevu 26. augusta 1903. godine”, a potpisao ga je civilni adlatus Kutschera¹². U tekstu ovog arhivskog dokumenta daje se i detaljno obrazloženje za ovakav upit te se prikazuju različite faze ovog “jezičkog pitanja” kao i različite poteškoće oko službenog naziva jezika stanovnika Bosne:

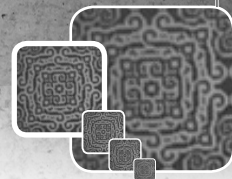
Iako stanovnici Bosne, kao što smo već spomenuli, govore sasvim jednim te istim jezikom, te se samo po konfesijama dijele u različite grupe, naziv nacionalnosti i naziv jezika, baš radi te konfesionalne podjele, uvijek je bio izvor osjetljivosti i netrpeljivosti između tih raznih konfesionalnih grupa, do te mjere da je Zemaljska vlada, koja teži objektivnosti, uvijek imala s tim poteškoća. (...)

Citirani dokument nam daje jednu cjelovitiju sliku o nazivima jezika u Bosni i Hercegovini za vrijeme Austro-Ugarske i iz njega se može pratiti dio dokumenata Zemaljske vlade o nazivima jezika:

- Naredbom od 6. ovog mjeseca Br. 9672 B.H. visoko ministarstvo je uključilo i bilješku koja se odnosi na korespondenciju između visokog ministarstva i Carskog kraljevskog ministarstva rata iz godine 1899. u kojoj se postavlja pitanje kojim imenom (pod kojim oznakom) treba da se ubuduće bosanskohercegovački jezik naziva u vojnim listovima za bosanskohercegovačke snage prekomandovanih oficira i kadeta kao i izvještajima kao i o pitomcima ovdašnjeg Regrutnog centra za dječake, i da li je od godine 1899. o ovome pitanju donesen novi službeni naziv jezika.

¹² Hugo Barun Kutschera bio je od 1886. do 1904. godine *civilni adlatus*, u Sarajevu, a potom odjelni predstojnik u Zagrebačkom ministarstvu u Beču.

- Visoko ministarstvo je već u Bilješci od 7. februara 1899. Z.1245 B.H. zauzelo stav da se svi dosadašnji nazivi jezika kao srpski, hrvatski, srpsko-hrvatski i bosanski i u budućnosti koriste od slučaja do slučaja kako bi štedjeli osjetljive osjećaje raznih konfesija u ovoj zemlji, koje, u stvari, svi govore jedan te isti jezik. (...)
- Dok je tokom prvih dana nova uprava, zbog toga jer je velika većina službenika i nastavnika iz monarhije, baš te nacionalnosti, koristila naziv "hrvatski" (pogledaj cirkular Zemaljske vlade od 19. jula 1879. br. 8876 koji se odnosi na osnivanje regrutnog centra za dječake u Sarajevu. Zbirka zakona iz godine 1878-1880. I.S. 311) je već u nalogu zajedničkog ministarstva od 12. septembra 1879. br. 4479 B.H. pisano baš o nastavi na zemaljskom jeziku sa latinskim pismom (...).
- Tek donošenjem naredbe Zemaljske vlade od 28. novembra 1880. Z. 28132 o Nastavnom planu za građanske škole nalazimo naziv 'bosanski zemaljski jezik' (vidi zbirka zakona I S. 345)(...)
- Odredbe Zemaljske vlade od 29. septembra 1882. Z. 29901 o osnivanju kursa za pomoćne nastavnike kao i statuti seminara za orijentalno pravoslavne popove od 10. jula 1883. godine Z. 12268, kao i Nastavni plan visoke gimnazije u Sarajevu (vidi ministarska odredba od 30. avgusta 1883. g. Z. 4203 H.) još koriste izraz 'zemaljski jezik', dok je od godine 1887. g. skoro uvijek korišten izraz 'bosanski zemaljski jezik' (vidi Statut za škole šerijatskih sudaca od 17. aprila 1887. Z. 23972/I i Odredba Zemaljske vlade od 5. novembra 1887. g. o ispitima za nastavnike osnovnih škola Z. 58657/I i dalje Odredba Zemaljske vlade od 21. februara 1889. g. Z. 11640 o nastavnom planu trgovačkih škola i ministarska odredba od 12. avgusta 1889. g. Z. 5311 B.H. o Nastavnom planu za srednje tehničke škole). (...)
- (...) prestalo se koristiti naziv 'zemaljski jezik' i od tada je korišten isključivo izraz 'bosanski'. Ovaj naziv prvi put se oficijelno i isključivo određuje za upotrebu u Odredbi Visokog ministarstva od 30. juna 1884. g. Z. 3804 o izdavanju gramatike zemaljskog jezika i od

tada je često korišten u oficijelnoj dokumentaciji, ne obazirujući se na, pogotovu u srpskoj štampi, objavljene kritike i napade koji su imali za cilj da svoju definiciju nametnu drugim konfesijama. (...)

- (Zemaljska vlada...) ona se osjeća primoranom bilješkom od 27. novembra 1902. g. Z. 1037 res. zahtijevati od Komande 15. korpusa da se jezik ovdašnjih vojnika naziva isključivo: 'bosansko-hercegovački zemaljski jezik'. (...)
- Ovaj zahtjev je prihvaćen što je vidljivo iz priložene sub. Bilješke Komande 15. korpusa od 4. decembra 1902. g. Br. 7550 M.A. i u svu dokumentaciju bosanskohercegovačkih pješadijskih regimenata uveden je isključivo naziv 'bosansko hercegovački zemaljski jezik'. (...)

Iz citiranog arhivskog dokumenta možemo zaključiti da se pitanje naziva jezika odnosi na komunikaciju u dokumentaciji bosanskohercegovačkih oficira i kadeta, odnosno Carsku kraljevsku armiju.

Bosanski jezik se prvi put oficijelno i isključivo određuje za upotrebu u odredbi Visokog ministarstva od 30. juna 1884. godine, a izdavanjem *Gramatike bosanskoga jezika* 1890. godine naziv bosanski jezik dobija svoju potvrdu u zvaničnom udžbeniku. Time je uprava stvorila uslove da se u sve škole uvede taj naziv za maternji jezik. Početni korak u tom pravcu Vlada je učinila izdavanjem formulara za godišnje izvještaje škola u koje je unijela naziv *bosanski jezik*. To je bio put da se i konfesionalne škole pomire s tim nazivom i da ga vremenom definitivno prihvate. Nakon toga je naziv *bosanski jezik* uveden u škole i izdaju se Vladini formulari za godišnje izvještaje škola u koje je uvedena rubrika "bosanski jezik".

Kallay je često primao optužbe na svoj račun da je izmislio bosansku naciju, a svom govoru u austrijskoj delegaciji naveo je i pisanje *Bošnjaka* iz 1892. godine u kojem se kaže "mi hoćemo da budemo Bošnjaci, a ni Srbi, ni Hrvati".¹³ U bosnističkoj literaturi poznat je Jagićev govor u kome je pružio punu podršku uvođenju naziva *bosanski jezik*.

¹³ List *Bošnjak* (1891–1910) pokrenut je na inicijativu Mehmed-bega Kapetanovića Ljubušaka.

On je kao poslanik na sjednici delegacije 18. juna 1896. godine održao govor koji je časopis *Bošnjak*, br. 42, od 20. 10. 1892. godine, integralno prenio: “U takijem prilikama smatram sasvim opravdano što se mudra uprava služi izrazom, koji odgovara nazivu zemlje, pa ga nikako nije izmislila Nj. preuzvišenost, već se u 17. i 18. vijeku upotrebljavao”.

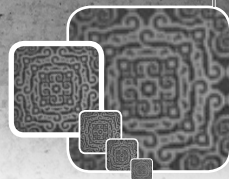
Iz stenografskih bilježaka jasno se vidi da je Jagić u svom govoru nedvosmisleno istakao jedinstvo jezika u Srbiji i Hrvatskoj s jezikom u Bosni i Hercegovini i da je u nazivu *bosanski jezik* vidio sredstvo za prevazilaženje spora između Srba i Hrvata. U njegovim *Spomenima mojega života*¹⁴, pisanim mnogo kasnije, Vatroslav Jagić, hrvatski jezikoslovac, najznačajniji svjetski slavist druge polovice 19. stoljeća, navodi:

Ja sam, đavo me napastovao, ne da ugodim Kalaju već da osvetlim svu bedu i nevolju radi imena, progovorio nekoliko reči, kojih je bio taj smisao, da se nema pitati, kako on jezik zove, već kakovim se on jezikom služi, a u tom pogledu da je jezik čitave bosanske uprave, kao službeno glasilo, onaj isti lepi i pravilni jezik, koji vlada u Beogradu kao srpski, a u Zagrebu kao hrvatski jezik. Ja sam dakle oštro i precizno naglasio jedinstvo jezika između Beograda, Sarajeva i Zagreba... Evo tako je bilo u stvari, no Kalajevi organi, tj. zapravo čitava službena korespondencija nije htela doneti svega što sam ja kazao, već samo što je išlo na Kalajev mlin, tj. da sam ja branio njegov ‘bosanski’ jezik.

Za bosnistiku je značajna potraga za znanstvenom istinom pa se ovo Jagićevo djelo čini inspirativnim za produbljivanje spoznaja u bosnističim istraživanjima. Šator (2004) je o ovoj Jagićevoj izjavi dao kratak komentar i osvrtno na njeno različito tumačenje.

Naročito je značajno pisanje *Bošnjaka* br. 15, od 14. 4. 1892. godine, koji je argumentirao odbranu naziva bosanski narod i jezik tekstom

¹⁴ Jagić je opisao svoj život prvo na njemačkom jeziku za Austrijsku akademiju, a zatim za Srpsku kraljevsku akademiju koju je, prema Austrijskoj, dovršio njegov zet, poznati filolog Milan Rešetar.

Odgovor na “Bačvaninovu” poslanicu, a u kojoj, prema navodima Kraljačića (1987: 226–227), piše:

Iz skupine slavenske pradomovine su se doselili današnji Bošnjaci, istodobno sa srpskim i hrvatskim i drugim slovenskim plemenima... Bosanski narod i jezik su vazda postojali kao i danas, a u pismenim spomenicima naziv bosanski jezik i narod počima sa 12. vijekom... Susjedni narodi i države su nas priznavale kao narod bosanski, a naš jezik kao jezik bosanski jer dvorska kancelarija bosanske države je rabila taj naslov jezika i naroda bosanskog a od nje upravo to je naslijedila i osmanlijska uprava sve do naših dana, pa ćemo i mi od njih.

Iz Bilješke Z.1245B.H. od 7. februara 1899. godine koju je Visoko ministarstvo uključilo u naredbu od 6. februara br. 9672 B.H. vidljivo je zauzet stav:

Da se svi dosadašnji nazivi jezika kao srpski, hrvatski, srpsko-hrvatski i bosanski u budućnosti koriste od slučaja do slučaja kako bi štedjeli osjetljive osjećaje raznih konfesija u ovoj zemlji, koje, ustvari, svi govore jedan jezik.(...) Službeni naziv jezika stanovnika Bosne je od početka bio povezan sa velikim teškoćama, zbog toga bi bilo prikladno prikazati sve te različite faze ovog ‘jezičkog pitanja’ koje je nastalo ovdje. (...)

Kraljačić (1991: 90) navodi da su srpske škole brisale naziv *bosanski jezik* i umjesto njega upisivale naziv “srpski jezik”, što je dovelo do izdavanja zvanične naredbe Zemaljske vlade od 15. juna 1893. godine kojom se takve korekture zabranjuju, jer se smatralo brisanje “zvaničnog štampanog teksta nedopustivim”. Naredba je naišla na snažan otpor srpskih škola, a prema Kraljačiću prvi slučaj je bio u Doboju, a naj snažniji otpor zabilježen je u Tuzli.

Posljednji put Kallay javno govori o jeziku, prema raspoloživim izvorima, u budžetskom odboru austrijske delegacije 1901. godine. On tada izjavljuje da “neće da se upušta u staru prepirku, kako treba da se zove jezik zemaljski, da li srpski ili hrvatski ili srpskohrvatski” i

naglašava “da je spreman prihvatiti za Bosnu svaki naziv, u kojem se sporazumiju oba plemena, Srbi i Hrvati”.¹⁵

Ukidanje naziva bosanski jezik

Uvidom u arhivski dokument 168639 jasno je naznačen datum 14. oktobar 1907. godine o ukidanju naziva bosanski jezik¹⁶, a faksimil ove naredbe na njemačkom jeziku s prijevodom je objavio i Šipka (2001: 105–106). Faksimil i originalni manuskript ove naredbe objavljeni su u *Književnom jeziku* (2016), broj 27/1–2 (str. 91–92). Originalni manuskript dokumenta 186539 ima na marginama potpise gdje svi potpisnici navode datum 14. 10. 1907. godine, a dokument je potpisao Isidor Benko. Baron Isidor Benko bio je 16 godina civilni adlatus¹⁷ Zemaljske vlade za BiH (1896–1912), dok je zajednički ministar finansija u to vrijeme bio baron Ištvan Stefan Burijan (Istvan Stephan Burian). Dokument ima oznaku I. B. (Informations Bureau), što znači povjerljivi, kao i svi akti koji su se upućivali Državnom policijskom birou za informacije (Staatspolizeiliches Informations Bureau des Ministeriums des Äusseren) i bili su političkog karaktera.¹⁸

Evidentno je da Papić (1972: 56) navodi: “Tek 1907. godine srpskohrvatski jezik dobio je pravo građanstva u školskoj nastavi.” U fusnoti 148 Papić navodi dokument ABiHZV, br. 168.539 od 4. 10. 1907. Isti je autor u poglavlju *Iz prošlosti srpskohrvatskog jezika i pravopisa u Bosni i Hercegovini* (1976: 196) u fusnoti 27 naveo: “Arbih Z. M. br. 168.539, 4. X 1907. g.”, a u tekstu se kaže:

Zemaljska vlada naređuje ovim, da se dojakošnje nazivanje jezika ovih zemalja kao bosanski jezik u ukupnom zvanič-

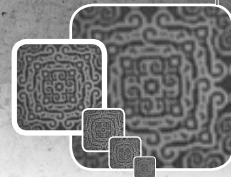
¹⁵ Srpski vjesnik, br. 22, od 2. 6. 1901. (“Srpski vjesnik” bio je list za politiku, prosvjetu i privredu, vlasnik i urednik Vladimir M. Radović, zatim serdar Mijat Radović pa njegovi sinovi, Srpska štamparija Vladimira M. Radovića, 1897–1903).

¹⁶ Detaljnije informacije o ukidanju naziva bosanski jezik objavljene su u *Književnom jeziku*, broj 27/1–2 (str. 76–80).

¹⁷ Civilni adlatus je rukovodio radom Zemaljske vlade i bio neposredno potčinjen Bosanskom birou, odnosno Zajedničkom ministarstvu finansija.

¹⁸ Više u *Književnom jeziku*, broj 27/1–2, str. 76–80.

nom saobraćaju i svim ispravama zemaljskih vlasti, ureda, zavoda, onda u bilo kakvom poslovanju zemaljskog erara, ima posve napustiti, te da u buduće za zemaljski jezik bez izuzetka ima vrijediti naziv srpsko-hrvatski jezik.

Ovim Papićevim navodima prethodi (1976: 196) informacija o dolašku Buriana (1903) na mjesto zajedničkog ministra finansija umjesto Kallaya te da nastaje “period nešto tolerantnijeg odnosa u pogledu nacionalnih ispoljavanja u Bosni i Hercegovini”. Navedeno je i: “Sve više se čuju za narodni jezik uopšte, a posebno za taj jezik kao školski predmet, imena: hrvatski, srpski, ili srpsko-hrvatski.”

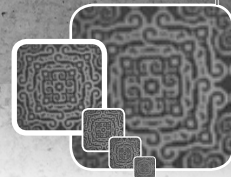
U arhivskom dokumentu K. i K. zajedničkog Ministarstva nadležnog za Bosnu i Hercegovinu, Beč, 21. oktobra 1907. godine, dokument Z. 12.984 B.H. zemaljski jezik, njegovo zvanično ime “srpsko-hrvatski jezik” serbo-kroatische Sprache, izvještaj broj 168.539/I-B za Zemaljsku vladu u Sarajevu koji je potpisao Kutschera, navedeno je: “Gore navedeni izvještaj je priznat Odobrenjem, kao i sa napomenom da se izostavi njegovo objavljivanje u listu Pravilnika i Zakona za Bosnu i Hercegovinu.” U Zborniku zakona i naredbi za 1907. godinu nema potvrde da je objavljena naredba o promjeni naziva jezika, što je dio citiranog arhivskog dokumenta, niti postoji potvrda u arhivskoj dokumentaciji gdje bi se dokazalo da je bosanski jezik ukinut 4. 10. 1907. godine.

Među članovima Egzekutivnog odbora Muslimanske narodne zajednice ova odluka je izazvala nezadovoljstvo. Oni su u novom zvaničnom nazivu jezika vidjeli “protežiranje Srba i Hrvata i povredu konfesionalnog karaktera islamskog narodnog elementa”, navodi šef Zemaljske vlade, general Winzor, u obraćanju Zajedničkom ministarstvu finansija 15. 11. 1907. godine. Muhamedbeg Kulenović je povjerljivo informirao Vladu o sastanku članova Egzekutivnog odbora, održanom 20. oktobra 1907. god. u Travniku, Rifatbega Sulejmanpašića, Mustajbega Ibrahimpašića, Šahinbega Hafizadića i Dervišbega Miralema. Prema navodima Kulenovića “krivo je gospodi što je vlada zvanično nazvala *bosanski jezik* ‘srpsko-hrvatski’”. Oni smatraju, prema izvoru ABH ZV 5801/1907, da taj novi naziv indirektno kaže Muslimanima: “Krstite se kojim god hoćete krstom, rišćanskim, ili hrišćanskim.”

Muslimani su naredbu o ukidanju bosanskoga jezika shvatili kao ignoriranje njihovih vjerskih i narodnih osjećaja te nisu željeli da ih ubrajaju ni u Srbe, ni u Hrvate, odnosno da se prinudno srbiziraju ili kroatiziraju. Iz dokumenta ABH ZV 5801/1907 saznajemo da se krivica muslimanske opozicije što je došlo do ukidanja naziva bosanski jezik, po njihovom mišljenju, sastojala u tome “što se za Bošnjaštvo nije su zauzimali”, naglasivši da “u buduće neće osjećati Srbstvom, ni Hrvatstvom. Sa Srbima su prisiljeni u zajednici boriti se protiv vlade, jer ona postupa jednakom strogošću sa Srbima kao i sa Muslimanima”. Juzbašić smatra da je nepovjerenje prema politici okupacione uprave, ali i politici bosanske nacije koju je propagirao Kallayev režim, razlog rezerviranog držanja vođstva muslimanskog autonomnog pokreta i većine muslimanskih utjecajnih faktora prema bošnjaštvu.

Etničku, političku i drugu individualnost Bosanskih muslimana nije karakterisalo postojanje moderne nacionalne svijesti, što je bilo uslovljeno, kako socijalnom strukturom muslimanskog stanovništva, tako i njegovom vjerskom i državnom tradicijom vezanom za Osmansko carstvo. (Juzbašić 1999: 30)

U Sarajevu se od 10. do 15. oktobra 1907. održavala Mitrovdanska skupština na kojoj je osnovana Srpska narodna organizacija, a u čemu su muslimani vidjeli protežiranje Srba. Winzor, Vladin komesar za glavni grad zemlje, obratio se Zemaljskoj vladi, Zajedničkom ministarstvu finansija 15. 11. 1907. godine, s prijedlogom da Zemaljska vlada izda novu naredbu o tome da se ubuduće u svim aktima namijenjenim muslimanima upotrebljava naziv *bosanski jezik*. Vlada je smatrala da je to “istorijom i naukom o jeziku potpuno opravdan naziv” te da će se “i Muslimani postepeno navići da se njihov jezik naziva srpskohrvatskim”, tako da navedeni prijedlog nije prihvaćen. Odlukom od 29. 11. 1907. godine Vlada je dopustila muslimanima da i u oficijelnim spisima, kao što su školske svjedodžbe, koriste naziv *bosanski jezik*. U obrazloženju rješenja istaknuto je da se ovaj ustupak ne odnosi na zemaljske vlasti, uredbe i zavode, već samo na muslimanska autonomna tijela ustanove, škole, zavode i dr. Uz ovu odluku, naređeno je da se o

ovim ustupcima samo usmeno upoznaju predstavnici muslimanskih institucija i druge ugledne osobe, o čemu je pisao i Asim Peco (1984).

Zarzycki, Vladin komesar, uputio je je 7. 11. 1907. godine Zemaljskoj vladi povjerljivo pismo (Konfidentenmeldung) u kojem se navodi:

Među muslimanima vlada strašno ogorčenje zbog toga što je vlada naredila da se ovozemaljski jezik zove 'srpskohrvatski'. Oni kažu da je kroz tu naredbu vlada dokazala da ona samo sa Srbima i Hrvatima u Bosni računa vodi a njozi do muslimana i njihovih vjerskih i narodnih osjećaja baš ništa stalo nije.

Iz daljeg teksta očito je da su austrougarske vlasti bile dobro informirane o svim dešavanjima u muslimanskim intelektualnim krugovima. Posebno je zanimljivo što se Zarzycki poziva na izjave osobe koju imenuje kao "jedan odličniji musliman" te da se citirani razgovor vodio na sijelu:

Baš vidimo da vlada do nas muslimana ne drži baš ništa, te nas silom goni da budemo jali Srbi, jali Hrvati – baš ako to mora biti ondak već hoćemo kazati da smo Srbi, ne zato da nam su ti naši dušmani dragi, već samo za to da se time vladi osvetimo, jer znamo da joj nije drago da se sa Srbima združimo. Srbi su naši najžešći dušmani, ali ako njima vlada već toliko voli i njoha tako miluje i njima "srpske sabore" među nama držati dozvoljava – onda hoćemo i mi, pa se samo za inad vladi hoćemo sprijateljiti i sjediniti sa Srbima.

Deklariranje pojedinaca među Muslimanima za srpsku ili hrvatsku nacionalnu ideju, prema navodima Juzbašića, bilo je u većini slučajeva praćeno "izmjenama nacionalno-političke orijentacije" i prelaskom "iz jednog tabora u drugi". Ovo opredjeljivanje predstavljalo je specifičnu pojavu u razvitku bosanskih muslimana i bilo je prvenstveno političkog karaktera.

I poslije odluke o ukidanju naziva *bosanski jezik* pojavljuju se različiti nazivi za jezik, a sve češće se upotrebljavaju odrednice *materinski*

/ maternji jezik, naš jezik u muslimanskim glasilima (Stančić 1986: 53). U *Bosanskoj vili* od 15. aprila 1889. godine (broj 8, godina IV) u rubrici Nove knjige i listovi nalazimo interesantan tekst o *Glasniku Zemaljskog muzeja* u kojem se kaže (1889: 128):

Samo pravac lista mogao bi biti bolji, naročito u narodnom pitanju. Zaista čudnovato zvuči kada se čita ‘naš narod’, ‘naš jezik’, jer Glasnik nije štampan samo za Bosnu i Hercegovinu već i za drugi svijet. Kad čitalac naiđe na ovakve uzlove i zagonetke uvjereni smo da će nehotice stati pa se upitati: A kako se zove taj ‘naš narod’ i taj ‘naš jezik’. Ili je zemaljski? ili je nebeski!?!?

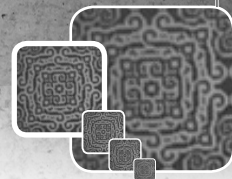
Značajno je spomenuti i Dekret Austro-Ugarske o aneksiji BiH, objavljen 6. oktobra 1908. godine, kojim su pripojili Bosnu i Hercegovinu Austro-Ugarskoj monarhiji, a do tada je Bosna i Hercegovina formalno bila pod turskim suverenitetom, ali u stvarnosti pod austrougarskom okupacijom. Aneksija je izazvala oštre proteste, što je dovelo do aneksijske krize. Uprava nad Bosnom i Hercegovinom pripala je Zajedničkom ministarstvu finansija Austro-Ugarske monarhije, na čelu koga je u trenutku aneksije 1908. godine bio ministar barun (kasnije grof) Burian.

Od 1911. godine Vlada izdaje veći broj udžbenika, čitanki i gramatika te raspisuje *Anketu o jeziku i pravopisu* 1912. godine. Revizija pravopisa srpskohrvatskog jezika 20. avgusta 1912. godine upućena je svim odjeljenjima Zemaljske vlade, zatim svim oblastima, uredima, sudovima, zavodima i školama u zemlji.

Neizostavno je navesti slovenačku *Vedinu anketu*¹⁹ (1913) o stvaranju jednog *jugoslovenskog jezika* i *Skerličevu jezičku anketu*²⁰ (1913–1914) u *Srpskom književnom glasniku*, anketu o uvođenju “istočnog

¹⁹ Anketa u časopisu *Veda* (1913) u kojoj Slovenci zagovaraju jedinstveni “jugoslovenski jezik”.

²⁰ Skerlić pokreće pitanje “istočnog” ili “južnog” narječja i prihvatanja ekavice u interesu općejugoslovenske ideje. *Srpski književni glasnik* (1913, br. 10 i 11) u dva nastavka je objavio anketu pod naslovom *Istočno ili južno narječje*.

narječja” i latinice. Ove ankete nastale su izvan Bosne i Hercegovine, a imale su odjek i u Bosni i Hercegovini, o čemu je pisao Pavle Mitrović koji je objavio tekst u *Bosanskoj vili* od 30. 11. 1913. (broj 22, godina XXVIII, str. 305–306):

Mi dajemo Slovincima naš dijalekat od sveg srca, nego uza sve srce, vrlo je malo dano; treba tu malo više dati. Treba da im damo malo njihovoga dijalekta: na tome će nam oni biti zahvalniji nego na našem. Književni aeropag, sastavljen možda od jugoslovenskih Akademija i Matica, koji će fiksirati taj jugoslovenski jezik, imaće da odluči šta, i koliko će slovenskog ući u nj: dakako da će to biti ono što je najslovenskije u slovenskom jeziku: mi ćemo Srbohrvati morati to da učimo.

Stenografski izvještaji sjednice Sabora Bosne i Hercegovine svjedoče o burnim raspravama vezanim za problem upotrebe jezika i pisma u vremenu od 1910. do 1914. godine.

Sve do početka rata 1914. godine nije se mijenjalo pitanje jezika. Ministar rata general Aleksandar Krobotin pokrenuo je pitanje naziva jezika u septembru 1915. godine. Insistirao je da se ponovo uvede naziv “zemaljski jezik” (Landessprache), a da se zabrani dalja upotreba naziva “srpsko-hrvatski jezik”. Smatrao je da je naziv “srpski” za jezik, ma kako se koristio, veleizdajnički, što se u dosadašnjoj literaturi dovodi u vezu s njegovim stavovima prema Srbima (Bogićević 1975: 256). Iz dopisa Zemaljske vlade od 24. 11. 1915. godine saznajemo da je ovaj zahtjev odbijen: “(...) politička evolucija posljednjih decenija prevazišla je pomenutu oznaku zemaljskog jezika”.²¹

Sabor je raspušten 6. februara 1915. godine, što je i formalno bio kraj ustavne vladavine u Bosni i Hercegovini. Na području nacionalne i jezičke politike Austro-Ugarske rat je donio neka nova rješenja, a nacionalni odnosi su se još više zaoštrili.

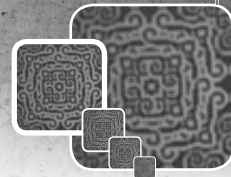
²¹ ABH ZMF, br. 1043/1915.

Zaključak

Miloš Okuka smatra da je normiranje “bosanskoga jezika” – koje je sistematičnije provedeno u Vuletićevoj gramatici, a donekle dotjerivano u njenim ponovljenim izdanjima, zatim djelomično retuširano u Reviziji pravopisa i gotovo dosljedno provedeno u Simićevoj gramatici (te usavršavano u njenim kasnijim izdanjima do 1923. godine) – u osnovi bilo u suprotnosti s austrougarskom jezičkom politikom. Ovi su priručnici pokazali, kako navodi Miloš Okuka, da se zajednički idiom ne može dijeliti na osnovu ideoloških i teritorijalnih parametara.

Jezička situacija u periodu kada dolazi do ukidanja naziva bosanski jezik nije izazvala veće političke reakcije bosanskih muslimana. *Bošnjak* ne poštuje novu nominaciju i nastavlja koristiti naziv bosanski jezik, ali se 1910. godine gasi.

Interesantne su i različite nominacije jezika u Bosni i Hercegovini za vrijeme austrougarske vlasti, što možemo vidjeti iz citirane arhivske i dokumentarne građe. U specifičnim bosanskohercegovačkim uslovima za jezičku politiku za vrijeme austrougarske vlasti (1878–1918) standardni jezik se izgrađivao na specifičan način. Zemaljska vlada je prihvatila da se standardni jezik izgrađuje na autohtonoj osnovi koja je naslijeđena iz osmanskog perioda. Uočljivi su i nedostaci i nedosljednosti u izgradnji standardnog jezika zahvaljujući aktivizmu pojedinih skupina stanovništva, ali i intervencijama zvanične vlade. Provođenje jezičke politike može se pratiti iz citirane dokumentarne građe gdje jasno možemo utvrditi kontinuitet i nedosljednost u politici austrougarske vlasti iako je imala tendenciju da se uspostavi jedinstvena jezička i udžbenička politika u Bosni i Hercegovini. Proces standardizacije u Bosni i Hercegovini na početku je dosta neujednačen, kako možemo uočiti iz zvaničnog dijela službenog lista *Školski vjesnik* (1894–1909), a što je bio *Službeni dodatak Školskog vjesnika* (1879–1894), u kojem su se objavljivale naredbe, ukazi, promjene i detalji u vezi sa školstvom na prostoru Bosne i Hercegovine: hrvatski jezik (1879), njemački i materinski jezik (1879), zemaljski jezik (1879), zemaljski bosanski jezik (1879), bosanski zemaljski jezik (1879). Evidentno je da 1879. godine imamo pet odrednica za

službeno imenovanje jezika, od jula 1879. godine do avgusta 1879. godine (uz sporadično izučavanje njemačkog jezika), dok su se ćirilica i/ili latinica koristile kao pisma. Zemaljska vlada je naredbom ABiH ZMF, br. 4779 BiH od 12. septembra 1879. godine, odlučila da se narodni jezik u Bosni i Hercegovini zove zemaljski jezik (Landessprache), obrazloživši ovaj naziv time “kako Srbi ne bi imali izgovora za tužbe da su navodno zapostavljeni”. U maju 1887. godine možemo uočiti da se za pismene radnje jezik imenuje bosanskim, ali i da se u svim formularima Velike gimnazije u Sarajevu za nastavni predmet koristi naziv Bosanski jezik.

Bosanskohercegovačka zemaljska uprava imala je ozbiljan stav o pitanju službene upotrebe naziva jezika i udžbenika u Bosni i Hercegovini. Nazivu obrazovnih institucija Srpsko-pravoslavne škole, koji je ostao prisutan u obrazovanju, protivila se Vlada u decembru 1880. izrazivši svoj stav dokumentom br. 3271, od 6. 12. 1880. godine: “Vlada u pogledu domaćeg stanovništva zna samo za Bošnjake koji se po vjeri dijele na muslimane, istočno-pravoslavne i katoličke krišćane, a naziv ‘srpsko-pravoslavni’ treba spriječiti”. Iz citirane dokumentarne građe jasno je da se neposredno nakon austrougarske okupacije u Bosni i Hercegovini zvanično upotrebljavao naziv bosanski jezik, ali jasan je i stav Zemaljske vlade o konfesionalnoj pripadnosti stanovnika Bosne i Hercegovine. Kontinuitet u ovakvom stavu možemo pratiti i iz arhivskog dokumenta broj 10721/B.H. od 31. augusta 1903. godine, koji u gornjem desnom uglu ima broj 3543/I.B., a koji ima sedam strana. Na kraju dokumenta saznajemo da je pisan “za šefa Zemaljske vlade, u Sarajevu 26. augusta 1903. godine”, a potpisao ga je civilni adlatus Kutschera. U tekstu ovog arhivskog dokumenta daje se i detaljno obrazloženje za ovakav upit te se prikazuju različite faze ovog “jezičkog pitanja” kao i različite poteškoće oko službenog naziva jezika stanovnika Bosne.

U Zborniku zakona i naredbi za 1907. godinu nema potvrde da je objavljena naredba o promjeni naziva jezika, niti postoji potvrda u arhivskoj dokumentaciji gdje bi se dokazalo da je bosanski jezik ukinut 4. 10. 1907. godine. Jasno je preciziran datum od 14. 10. 1907.

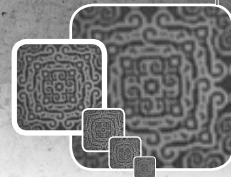
godine na dokumentu broj 168539 koji je potpisao Isidor Benko, a ne baron Burian. Baron Isidor Benko bio je 16 godina civilni adlatus Zemaljske vlade za BiH (1896–1912), dok je zajednički ministar finansija u to vrijeme bio baron Ištvan Stefan Burijan (Istvan Stephan Burian). Dokument ima oznaku I. B. (Informations Bureau), što znači povjerljivi, kao i svi akti koji su se upućivali Državnom policijskom birou za informacije (Staatspolizeiliches Informations Bureau des Ministeriums des Äussern) i bili su političkog karaktera. Uvidom u originalni manuskript dokumenta 186539, na marginama su vidljivi potpisi gdje svi potpisnici navode datum 14. 10. 1907. Ovo saznanje nam otvara nove perspektive o imenovanju bosanskoga jezika u okviru austrougarske vlasti u Bosni i Hercegovini, njegove zvanične upotrebe i ukidanja naziva bosanski jezik iz zvanične upotrebe.

U arhivskom dokumentu K. i K. zajedničkog ministarstva nadležnog za Bosnu i Hercegovinu, Beč, 21. oktobra 1907. godine, dokument Z. 12.984 B.H., zemaljski jezik, njegovo zvanično ime “srpsko-hrvatski jezik” serbo-kroatische Sprache, izvještaj broj 168.539/I-B za Zemaljsku vladu u Sarajevu koji je potpisao Kutschera, navedeno je: “Gore navedeni izvještaj je priznat Odobrenjem, kao i sa napomenom da se izostavi njegovo objavljivanje u listu Pravilnika i Zakona za Bosnu i Hercegovinu”. U Zborniku zakona i naredbi za 1907. godinu nema potvrde da je objavljena naredba o promjeni naziva jezika, što je dio citiranog arhivskog dokumenta, niti postoji potvrda u arhivskoj dokumentaciji gdje bi se dokazalo da je bosanski jezik ukinut 4. 10. 1907. godine.

Nacionalne afirmacije u periodu izraženih nacionalnih pokreta tražile su svoju potvrdu u nominaciji jezika pa su netrpeljivost i netolerancija među nacijama rasle, o čemu svjedoči i pisanje lista *Bošnjaka* iz 1891. godine:

Zajgimo u prosti narod na sela, ali samo onje gdje nije doprla fratarska mantija i popovska kamilovka i s oltara ga podučila u hrvatsvu ili srpstvu n. pr. u Podvelež i upitajmo Muju: Kako govoriš Mujo? Šta će ti odgovoriti? Bosanski ili Bošnjački, i nikako drugačije, a ako mu rečeš hrvatski ili srpski vjeruj mi da će ti perčin iščupati.

Na kraju možemo zaključiti da je izostala i reakcija stručnjaka za jezik, učitelja i intelektualaca pa se “borba za bosanski jezik” nije mogla ni voditi. Nakon donošenja odluke o ukidanju naziva bosanski jezik, bosanski muslimani se nisu bavili ozbiljnijim radovima koji tretiraju stručna lingvistička pitanja, čemu je doprinio i nedostatak univerzitetskih institucija u Bosni i Hercegovini koje su mogle biti oslonac za vođenje osmišljene jezičke politike u austrougarskom periodu.

Književnik Petar Kočić bio je veliki protivnik jezičke politike austrougarske administracije i u svojim djelima često je izrugivao jezik administracije. Bio je glavni urednik lista *Otadžbina* u kojem je pisao o kvarenju zakonskih akata i napadao jezičku politiku Vlade kao narodni poslanik u Bosanskom saboru. O bosanskom jeziku kao jeziku svih konfesija svjedoči i tekst književnika Petra Kočića pod naslovom “Srpsko-hrvatski jezik” koji je objavljen je u listu *Otadžbina* (1907: 2):

Ova bosanska vlada izdala je naredbu, da svi moramo govoriti srpsko-hrvatski. Prije smo govorili bosanski, sada govorimo srpsko-hrvatski. Lijepo. Sada kada neko reče na sudu da govori srpsko-hrvatski, valjda neće Javor smjeti da kaže, da ide u Srpsko-Hrvatsku. Ko zna! (...)

Ako u kontekstu ovog rada primijenimo različite definicije jezičke politike, dobit ćemo da je jezička politika odnos društva (austrougarske vlasti), najprije vlade i vladajuće grupe (Zemaljske vlade) prema funkcioniranju i razvitku određenog jezika (bosanskoga jezika), tj. rješavanjima jezičkih problema u datoj državi (Bosni i Hercegovini); to je službena akcija države (odluke, uredbe, zakoni), ili djelovanje grupa (Srbi, Hrvati, Bošnjaci) i pojedinaca. Vlade su u poziciji da donose odluke (uredbe, zakone, mjere...) u vezi s jezikom, a ne moraju biti uvijek najuspješnije, što smo vidjeli kroz citirane arhivske dokumente i izvode iz zvaničnih dokumenata.

Bibliografija

Izvori

Arhivska građa, Arhiv Bosne i Hercegovine (za navedeni period)

Periodika iz 19/20. stoljeća (*Bosanska vila*, *Bošnjak*, *Školski vjesnik*, *Službeni dodatak Školskog vjesnika*, *Otadžbina*):

“Književne i kulturne bilješke”, *Bosanska vila*, godište 5, broj 17, 1890.

Dlustuš, Ljuboje (1894): “Školske prilike u Bosni i Hercegovini od okupacije do danas”, *Školski vjesnik*, godina I, Sarajevo.

Dlustuš, Ljuboje (1910): “Za narodno jedinstvo”, *Bosanska vila*, br. 12–15.

Kočić, Petar (1907): “Srpsko–hrvatski jezik”, *Otadžbina*, godina I, broj 18.

Službeni dodatak Školskog vjesnika (1879–1894)

Školski vjestnik (1894–1909), stručni list Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu

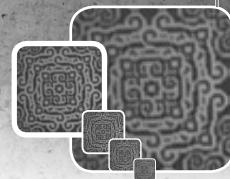
Literatura

Baotić, Josip (2004): “Književnojezička politika 1970–1990 – borba za zajedništvo i ravnopravnost”, *Književni jezik*, 22/1–2, Sarajevo.

Bogićević, Vojislav (1965): *Istorija razvitka osnovnih škola u Bosni i Hercegovini u doba turske i austrougarske uprave: (1463–1918)*, Zavod za izdavanje udžbenika BiH, Sarajevo.

Bogićević, Vojislav (1975): *Pismenost u Bosni i Hercegovini*, Biblioteka Kulturno nasljeđe, Veselin Masleša, Sarajevo.

Brozović, Dalibor (2001): “Lingvistički nazivi u srednjojužnoslavenskom području”, u: *Jezik i demokratizacija* (Zbornik radova), Posebna izdanja, knj. 12, Institut za jezik, Sarajevo.

Dlustuš, Ljuboje (1894): “Školske prilike u Bosni i Hercegovini od okupacije do danas”, *Školski vjestnik*, godina I, Sarajevo.

Glovacki-Bernardi, Zrinjka; Kovačec, August; Matasović, Ranko; Mihaljević, Milan; W. Halwachs, Dieter; Sornig, Karl; Penzinger, Christine; Schrodtr, Richard (2007): *Uvod u lingvistiku*, 2. prošireno izdanje, Školska knjiga, Zagreb.

Kraljačić, Tomislav (1987): *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini (1882–1903)*, Biblioteka Kulturno nasljeđe, Veselin Masleša, Sarajevo.

Kraljačić, Tomislav (1991): “Kalajeva jezička politika u Bosni i Hercegovini”, u: *Književni jezik u Bosni i Hercegovini od Vuka Karadžića do kraja austrougarske vladavine* (Zbornik radova), Minhen, 85–99.

Kristal, Dejvid (1985): *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*, preveli Klajn i Hlebec, Nolit, Beograd.

Kristal, Dejvid (1987): *Kembrička enciklopedija jezika*, Nolit, Beograd.

Kruševac, Todor (1978): *Bosanskohercegovački listovi u 19. veku*, Edicija: Kulturno nasljeđe, Veselin Masleša, Sarajevo.

Kuna, Herta (1991): “Problemi jezičke standardizacije u Bosni i Hercegovini krajem XIX stoljeća na materijalu jezika štampe”, u: *Književni jezik u Bosni i Hercegovini od Vuka Karadžića do kraja austrougarske vladavine* (Zbornik radova), Minhen, 146–159.

Kuna, Herta (1986): “Bilješke o jeziku bosanskohercegovačke periodike austrougarskog vremena”, *Književni jezik*, XV/3–4, Sarajevo, 274–279.

Maglajlić, Munib (2002): “Zabilješke uz Povelju o bosanskom jeziku: jezik izvire iz naroda”, *Godišnjak BZK “Preporod”*, god. 2, Sarajevo.

Nehring, Gerd-Diter (2005): “Razvoj standardnog jezika za vrijeme Austro-Ugarske monarhije”, u: *Jezik u Bosni i Hercegovini* (Zbornik radova), Institut za jezik, Sarajevo, 303–319.

Okuka, Miloš (1991a): “Gramatike srpskohrvatskog književnog jezika u Bosni i Hercegovini od Vuka Karadžića do kraja austrougarske uprave”, u: *Književni jezik u Bosni i Hercegovini od Vuka Karadžića do kraja austrougarske vladavine* (Zbornik radova), Minhen, 140–146.

Okuka, Miloš (1991b): “Književnojezička situacija u Bosni i Hercegovini u periodu austrougarske vladavine”, u: *Književni jezik u Bosni i Hercegovini od Vuka Karadžića do kraja austrougarske vladavine* (Zbornik radova), Minhen, 52–60.

Okuka, Miloš (1986): “O kodifikaciji ‘bosanskog jezika’”, *Književni jezik*, 15/1, Sarajevo.

Papić, Mitar (1972): *Školstvo u Bosni i Hercegovini za vrijeme austrougarske okupacije 1878–1918*, Veselin Masleša, Sarajevo.

Papić, Mitar (1976): *Tragom kulturnog naslijeđa*, Svjetlost, Sarajevo.

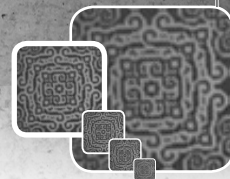
Papić, Mitar (1991): “O srpskohrvatskom jeziku i pravopisu u Bosni i Hercegovini u periodu austrougarske vladavine”, u: *Književni jezik u Bosni i Hercegovini od Vuka Karadžića do kraja austrougarske vladavine* (Zbornik radova), Minhen, 60–85.

Solak, Edina (2014): *Rasprave o jeziku u Bosni i Hercegovini od 1850. do 1914. godine. Sociolingvistički pristup*, Edicija Posebna izdanja, knjiga 20, Institut za jezik, Sarajevo.

Stančić, Ljiljana (1987): *Lingvistička terminologija u Bosni i Hercegovini u vrijeme austrougarske uprave*, Radovi, knj. XII, Institut za jezik i književnost, Odjeljenje za jezik, Sarajevo.

Stančić, Ljiljana (1991a): “Jezička politika i nominacija jezika u Bosni i Hercegovini za vrijeme austrougarske uprave”, *Književni jezik u Bosni i Hercegovini od Vuka Karadžića do kraja austrougarske vladavine* (Zbornik radova), Minhen, 99–120.

Stančić, Ljiljana (1991b): “Nominacija grafija u Bosni i Hercegovini za vrijeme austrougarske uprave”, *Književni jezik u Bosni i Hercegovini od Vuka Karadžića do kraja austrougarske vladavine* (Zbornik radova), Minhen, 120–133.

Šator, Edim (2005): “Jezik u Bosni i Hercegovini” (Prikaz zbornika radova), *Istraživanja*, Fakultet humanističkih nauka, Mostar.

Šator, Muhamed (2005): “Jezička politika u vrijeme Austro-Ugarske”, u: *Jezik u Bosni i Hercegovini* (Zbornik radova), Institut za jezik, Sarajevo, 321–344.

Šator, Muhamed (2001): “Od Kallajeyevog monocentrizma do policentričnih jezičkih standarda”, u: *Jezik i demokratizacija* (Zbornik radova), Posebna izdanja, knjiga 12, Institut za jezik, Sarajevo, 149–163.

Šator, Muhamed (2004): *Bosanski / hrvatski / srpski jezik u BiH do 1914. godine*, Biblioteka Istraživanja, FHN, Mostar.

Šipka, Milan (2001): *Standardni jezik i nacionalni odnosi u Bosni Hercegovini (1850–2000)*, *Dokumenti*, prijevodi tekstova s njemačkog jezika: Vahidin Preljević, Posebna izdanja, knjiga 11, Institut za jezik, Sarajevo.

Šipka, Milan (1974) “Smisao i značaj savjetovanja – uvodno izlaganje”, *Mostarsko savjetovanje o književnom jeziku*, Institut za jezik u Sarajevu, Sarajevo, 11–16.

Tošović Branko (2012): “Standardološki red i kaos”, *Bosanskohercegovački slavistički kongres I*, Zbornik radova (knjiga I), Slavistički komitet, Filozofski fakultet, Sarajevo.

Tošović, Branko (2010): “Jezici u Bosni i Hercegovini – autoegzistencija i/li koegzistencija”, *Riječ*, Časopis za nauku o jeziku i književnosti, Filozofski fakultet – Institut za jezik i književnost, Nikšić.

Trask, Robert Lawrence (2005): *Temeljni lingvistički pojmovi*, Školska knjiga, Zagreb.

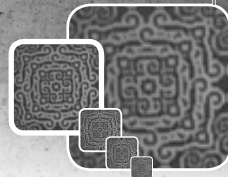
Izjava autora o nepostojanju sukoba interesa i poštivanju općih etičkih kodeksa:

Autor potvrđuje da ne postoji nikakav stvarni ili mogući sukob interesa vezan za ovaj tekst te da je tekst napisan u skladu s etičkim kodeksima prema preporukama COPE (Committee of Publishing Ethics).

NAMES OF LANGUAGES IN OFFICIAL DOCUMENTS IN TIMES OF AUSTRIAN-HUNGARIAN OCCUPATION IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Abstract: After the Austro-Hungarian occupation, B&H administration needed to solve various questions such as organizing the educational system from which it was inevitably derived the questions of language, spelling, textbook and grammar. The end of the 19th century is the time when national movements were taking place, what was directly linked to the awakening of national consciousness, and the issue of language was related to national culture. This was the time of adoption of the standard language in BH area when national affiliation and political commitment had an impact on the formation and appointment of the standard language in Bosnia and Herzegovina. This paper intends to provide insight into language policy through data on standardization of Bosnian language and the abolition of the Bosnian language in the 19th century. Research on language policy issues and language nominations (emphasizing the name of the language and highlighting its name) was performed through a review of official documents and available archive material, so all of the quotes were taken in the form as indicated in the given source. The scope of the study is limited to the found literature in the annotated bibliography. The paper seeks to establish precise language nomination through documents related to the naming, standardization and use of language names during Austro-Hungarian occupation in Bosnia and Herzegovina.

Keywords: language policy, language standardization, language nomination, language history, language discussion, sociolinguistics.

Prilozi

III.

Naredba

zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu od 26. augusta 1879., br. 16.887.,

o ustrojstvu dvaju nastavnih tečaja u Sarajevu za učenje čitanja i pisanja.

(Zbornik zakonâ i naredaba 1878.—1880., str. 314.)

§ 1. U Sarajevu osnove se 1. oktobra 1879., dva nastavna tečaja, u kojima će se učiti čitanje i pisanje u zemaljskom jeziku.

§ 2. U taj nastavni tečaj primaće se djeca od 7. do 10. godine.

Nastava u tome tečaju traje godinu dana i biće svaki dan dva sata, izuzevši nedjelju, petak i praznike.

a*

**Prilog: Službeni dodatak Školskog vjesnika, godište 1,
broj 1 za 1894. godinu, str. 3.**

IV.

Naredba

zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu od 26. augusta 1879., br. 17.012.,

o ustrojstvu realne gimnazije u Sarajevu.

(Zbornik zakonâ i naredaba 1878.—1880., str. 314.)

§ 1. U Sarajevu osniva se realna gimnazija. Zadaća ће joj бити, да дјечаци обучи у опћем знању и вјештинама, корисним и нужним у животу, и да их у научном и техничком погледу тако приправи, како ће послѣје моћи пријећи у вишу гимназију или у вишу школу, на да тако једног могу наставити своје образовање у свучициштима и техничким институтима.

Она је јавни завод, има четири разреда и уздржава се о земалском тронку.

§ 2. Наставни је језик босански земалски језик.

Уче се ови наставни предмети:

- a) вјеронаука свих вјера;
- b) босански земалски језик;
- a) њемачки;
- c) латински;
- d) грчки;
- b) земљопис и пошјеет;
- c) математика;
- ж) природне науке;
- з) просторуко цртање;
- и) гимнастика;
- j) турски, арачки и персијски језик (необлигатно).

§ 3. Осим редовитих наставних предмета, набројених у пређашњем §, обучаваће се ученици на захтијевање својих родитеља почевши од III. разреда у француском језику и цјевању.

§ 4. Наставни план и школске књиге, као и остала учила прописује земалска влада и не смију се друге употребљавати.

**Prilog: Službeni dodatak Školskog vjesnika, godište 1,
broj 1 za 1894. godinu, str. 4.**

VII.

Наредба

земаљске владе за Босну и Херцеговину од 23. септембра 1880., бр. 21.339., којом се одређује оснивање градских основних школа у окружним градовима Сарајеву, Травнику, Бањојлуци и Бишћу.

1. У градовима Сарајеву, Травнику, Бањојлуци и Бишћу устројиће се 15. октобра 1880. градске основне школе.

За удрицавање тих школа стараће се дотичне општине.

2. У градске основне школе могу долазити дјеца сваке вјере у земљи.

Способност за похађање школе почиње навршеном 6. годином.

3. Наставни је језик у тим школама босански земаљски језик, а учиће се ови предмети:

a) вјеронаука по начелима изреченим у § 54.;

b) босански земаљски језик (читање и писање латинице и ћирилице и т. д.) према начелима ниже назначеним;

a) рачуњство;

c) њемачки језик¹⁾;

d) земљопис

f) повијест

e) природне науке

ж) красопис;

a) геометријско обликословље;

и) пјевање и гимнастика;

j) практично упућивање у главним струкама gospodarства.

Обје врете писма, латиница и ћирилица, нека се поједнако уче.

4. Вјеронаука настављаће се дјечи сваке вјере о себи.

¹⁾ По наредби од 24. децембра 1891., бр. 50.286. сада факултативно.

²⁾ Од окуда за земљопис у III. и IV. разреду и за повијест у IV. разреду издаде су засебне књиге.

О тој ће се под врховним надзором државне управе старати и надгледати је духовне власти.

5. Наставни план, школске књиге и учила прописале земаљска влада.

Број наставних сати у недељи установиће наставни план.

6. Свака градска основна школа може према броју школске младежи имати једнога до четири наставника. Као учитељ може се поставити сваки припадник Босне и Херцеговине и сваки аустро-угарски држављанин, ако је способан за учитељско звање и ако је у моралном и држављанском владану непорочан.

Ако не достане оспособљених учитеља, може се као други, трећи или четврти наставник поставити и који и, нр. подчасник као помоћни учитељ.

7. Сваком учитељу градске основне школе припада годишња плаћа од 800 фор. и осим тога стан у нарави или станарина од 200 фор.³⁾

Учитељи и помоћни учитељи прилажу своја берива код дотичних порезних уреда.

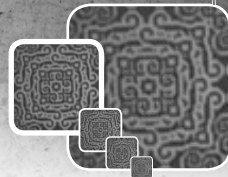
8. Школом управља у тој намјенити учитељ, а гдје је више наставника, ондје онај, коме се то повјери.

Приједба. Те су „градске“ школе касније наједначене с осталима као народне основне школе.

Зре, ринство.

Prilog: Službeni dodatak Školskog vjesnika, godište 1, broj 1 za 1894. godinu, str. 8–9.

VIII.

Извадак из наредбе

земаљске владе за Босну и Херцеговину од 25. септембра 1880., бр. 21.267.,

о устројавању конфесионалних школских одбора и о предлагању њихових закључака.

Закључке (школских одбора), који се тичу школских послова, нарочито школских књига и учила и друге закључке, који су већег домета, треба вада овако јавити, а учитељске изборе треба земаљској влади предложити на одобрење.

Prilog: Službeni dodatak Školskog vjesnika, godište 1,
broj 1 za 1894. godinu, str. 9.

XCVIII.

Naučna osnova

velike gimnazije u Sarajevu.

(Objavljena s odobrenjem zem. vlade za Bosnu i Hercegovinu od 19. februara 1894. br. 3785/L¹)

I. Svrha nauke u pojedinim predmetima.

1. Bosanski jezik. a) Za dónju gimnaziju: Pravilno čitanje, pisanje i govorenje (čitanje i pisanje latinskim i ćirilskim pismom); temeljito poznavanje oblika i

¹) Taj je prosepakat pod naslovom „Читаоцима“ штампан на челу I. свесна 1894.

²) Pojedine ustanove nastavnog plana velike gimnazije sarajevske mijenjane su od 1883. više puta, pa za to niti toga plana u prvobitnom obliku, niti kasnijih naredaba, kojima su pojedine ustanove mijenjane, nijesmo štampali, već ga sad ovdje objavljujemo, kako poslije svih tih promjena sada vrijedi.

u*

Prilog: Službeni dodatak Školskog vjesnika, godište 1,
broj 12 za decembar 1894. godine, str. 239.

I.

Naučna osnova

velike realke u Banjoj Luci.

Odobrena naredbom visokog c. i kr. zajedničkog ministarstva od 6. novembra 1895., br. 12.054/B. H., izdana naredbom zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu od 29. januara 1896., br. 134.364. ex 1895.

I. Vjeronauka.

I.—VIII. razred, nedjeljno po 1 sat.

Po naučnoj osnovi dotične vjere.

II. Bosanski jezik.

Svrha: a) Svjesno i temeljito poznavanje gramatike i takva sposobnost, da učenik razgovijetno, tačno i stilističnom spretnošću može govoriti i pisati o takvim predmetima, koji padaju u okvir njegova iskustva i njegovih nauka.

b) Na temelju čitanja literarnih djela i protumačenja estetičkih temeljnih pojmova kao i na teoriji umjetnih oblika osnovano poznavanje hrvatske i srpske književnosti.

Prilog: Službeni dodatak Školskog vjesnika, godište 3,
broj 2 za februar 1896. godine, str. 2.